

STENHUGGEREN

MEDLEMSBLAD FOR JYSK STENKLUB

38. årgang nr. 1

Februar 2012

Total nr. 135

Denne 7 - strålede *Galerites* blev danekræ nr. 653

- se artiklen inde i bladet

Stenhuggeren: Medlemsblad for Jysk Stenklub

Formand:

Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå 8646 7282
i.schnetler@mail.dk

Medlem af bestyrelsen og redaktør

Søren Bo Andersen, Engdalsvej 65A, 3.tv. 8220 Brabrand 2625 1733
geolsba@sol.dk

Medlem af bestyrelsen og kasserer

Linda Lægdsmand, Lyngevej 55, 8420 Knebel 8635 2740
lindakaj@gmail.com

Medlem af bestyrelsen

Hans J. Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J 8629 5518

Jysk Stenklub:GIRO 1217380, Myntevej 16, 8240 Risskov

Årskontingent:150 kr. for enlige, 200 kr. for par i 2011

Klubbens hjemmeside: <http://www.jyskstenklub.dk/>

Webmaster: Ingemann Schnetler

Medlems/adresselisten: Kan lånes til kopiering ved møderne på Åby Bibliotek. Klubblade fra andre klubber bedes sendt til formanden.

Indhold i dette nummer:

Side 3	Generalforsamling
Side 4	Nye medlemmer 2012
Side 5	Stenhuggeren fra nr. 1 til i dag
Side 7	Tak for hjælpen
Side 8	Klubture 2011
Side 9	Nyt fra turudvalget og annonce
Side 12	Største kendte snegl
Side 16	Om fossilers videnskabelige navne
Side 18	Nyt danekræ
Side 21	Mindeord
Side 22	Gratis bog for mineralinteresserede
Side 23	Annonce for Anku
Side 24	Sjælden dinosaurrede fundet
Side 26	Geologirute fører dig Salling rundt
Side 27	Kontingent/Værkstedet
Side 28	Programsiden

Generalforsamling

Der afholdes ordinær generalforsamling
lørdag den 10. marts 2012 kl. 14.30

Dagsorden iflg. vedtægterne:

1. Valg af dirigent.
2. Formandens beretning.
3. Aflæggelse af regnskab.
4. Valg af bestyrelsesmedlemmer i h. t. § 4.
På valg er:
Jytte Frederiksen (villig til genvalg).
Linda Lægdsmand (villig til genvalg).
5. Valg af en 1. og en 2. bestyrelsessuppleant.
På valg er:
Henrik Jensen (villig til genvalg).
Pia Kamuk Nielsen (villig til genvalg).
6. Valg af 2 revisorer (uden for bestyrelsen).
På valg er:
Børge Halkjær (villig til genvalg).
Birger Christensen (villig til genvalg).
7. Valg af en revisorsuppleant.
På valg er:
Kjeld Gade Sørensen (villig til genvalg).
8. Fastsættelse af kontingent for det kommende regnskabsår.
9. Indkomne forslag.
10. Eventuelt.

Nye medlemmer i Jysk Stenklub i 2011:

- **Tonny Søby Aunbøl**
- **Bente Bech Olsen**
- **Aage Bach Sørensen**
- **Sonja Maigaard**
- **Claus Pedersen**
- **Kirsten Eriksen**
- **Walther Eriksen**
- **Merete Hagerup Kjellerup**
- **Tom Hagerup Kjellerup**
- **Birtha Leegård**
- **Patricia Pedersen**
- **Steen Pedersen**
- **Lise Steffens**
- **Ole Westergaard**
- **Inge Lise Nielsen**

Det er dejligt, at så mange mennesker har fået lyst til at blive medlemmer af klubben. Vi ønsker jer alle hjertelig velkommen og håber, at I får mange gode oplevelser ved foredrag, ture eller værkstedsbesøg og ikke mindst får glæde af fællesskabet med andre steninteresserede.

I kan altid henvende jer til både bestyrelsens medlemmer og til andre i klubben – vi er der for hinanden.

På bestyrelsens vegne,
Ingemann Schnetler, formand.

Stenhuggeren fra nr. 1 til i dag

Stenhuggeren nr. 1, 1.april 1975. Nr 51, 1991 med nyt hoved. Nr 101, 2003 med stregtegning fra Wienberg Rasmussens Palæontologi. Sådanne tegninger prydede i mange år forsiden af Stenhuggeren.

Midtersiderne rummer det første farvetryk i bladet.

Jysk Stenklubs klubblad STENHUGGEREN udkom første gang 1.april 1975 med Sven Sønnichsen som redaktør. Foreningens daværende formand H. Koch skrev bl.a.:

"Hensigten med bladet er blandt andet en bedre forbindelse mellem de enkelte medlemmer og foreningen, samtidig med at bladet forhåbentlig vil blive i stand til at orientere dels om foreningsforhold dels om ting, som har forbindelse med foreningens formål. ... Et blad af så beskeden et omfang som dette kan næppe hver gang bringe ting, som er af lige stor interesse for alle, men det kan måske medvirke til at åbne øjnene for andre sider af sagen end den, det enkelte medlem er særlig stærkt optaget af. ... Jysk Stenklub ønsker, at bladet bliver så godt som muligt, og det opnås kun, hvis alle støtter foretagendet. Bestyrelsen opfordrer derfor medlemmerne til at bidrage til at godt stof finder vej til bladudvalget."

På bare 4 A5-sider fik pionererne lagt et meget slidstærkt koncept for klubbens medlemsblad. Hugo Traver skrev om arbejdet på værkstedet. Hanne Kunde anbefalede bøger om smykkesten og mineraler. Sven Sønnichsen refererede fra generalforsamlingen. Dato for møder og ture i 1975 fremgik af bagsiden. Ikke sandt, det virker bekendt. Om trykning på sandfarvet papir var et bevidst valg vides ikke, men med et par undtagelser i andre farver blev det den foretrukne farve i alle årene.

Med blad nr. 50 fra 1990 - som sjovt nok havde en Søren Bo Andersen som redaktør - nåede bladet for første gang op på 16 sider, og med nr 51 fik det et nyt sidelayou og et nyt hoved som har vist sig holdbart. Det brede spektrum af stenrelaterede interesser, som har kendetegnet klubben gennem alle årene, er repræsenteret i hovedet. Det var godt set. Bladets hoved blev valgt efter en idekonkurrence i klubben. Det menes, men er aldrig blevet helt afsløret, at Annie Buus var ophavskvinde til tegningen.

I de første 10 år redigerede Sven Sønnichsen bladet til klubbens stadig voksende medlemsskare. Henry Weinkouff afløste ham, og siden fulgte et redaktionsudvalg. Bladet var nu nået op på 8 sider. Da Søren Bo Andersen afløste udkom bladet for første gang med omslag og de omtalte 16 sider. I 1992 trådte Karen Pii til som redaktør og, som klubbens nuværende medlemmer ved, udførte hun i næsten 20 år den opgave med omhu og punktlighed. Hun samlede gode artikler til bladet og formåede stille og udramatisk at transformere det fra et lidt støvet sort/hvidt layout til et nutidigt blad med farvebilleder både udenpå og indeni. På decembermødet i klubben takkede formanden for den store indsats med en gavekurv. Det kan jeg ikke hamle op med, men jeg ved, at vi kan takke Karen Pii for at hun skabte et blad, som vi kan være bekendt, både på indhold og udseende.

I 2012 kan Jysk Stenklub fejre sit 40 års jubilæum. Det første nummer af Stenhuggeren 2012 udkommer med Søren Bo Andersen som ny redaktør. Jeg ønsker ham al mulig held og lykke med det store arbejde.

Jytte Frederiksen, kasserer

Tak for hjælpen

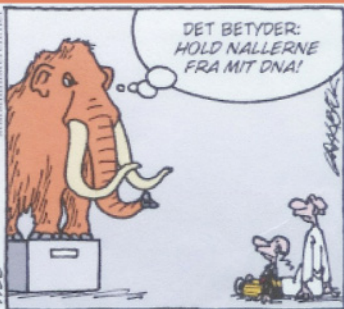
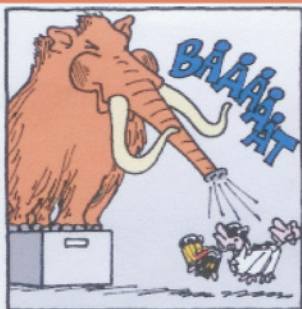
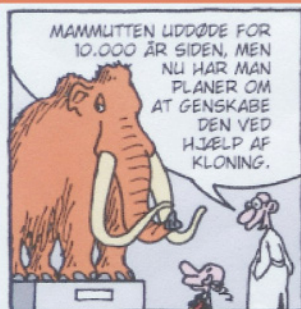
Ved klubmødet i november 2011 oplevede Jysk Stenklub den store hjælpsomhed, der præger samarbejdet klubberne imellem, da Henrik Arildskov og Svend Madsen med ganske kort varsel trådte til med et foredrag om meteoritter og impaktitter. Selv om mineralfolkene ikke fik det foredrag, de var kommet til, gav flere af dem udtryk for, at det havde været en rigtig god oplevelse. Arne Dich viste frem af sin store samling af meteoritter og tektitter, og Henrik Arildskov fremviste et beskedent udsnit af sin kæmpesamling.

Henrik Arildskov har sendt os en anbefaling af disse to bøger:

"Larvikitt - Unik, vakker og eksklusiv. Norges nationalstein." ISBN 978-82-92394-53-3.

"The Langesundsfjord". ISBN 978-3-925094-97-2 (Fremragende mineralbog).

Anbefalingen er hermed givet videre.

AFHOLDTE KLUBTURE 2011

Dato	Antal deltagere	Destination
10.04	20 pers	Sangstrup Klit
30.04	15 pers + 3 fra Norderstedt - Tyakland	Ølst
12.05 – 23.05 12 dage	16 pers	ENGLAND: Somerset, Cloucestershire & Essex
04.07 – 07.07 4 dage	17 pers	Helgoland
23.07	21 pers	Sommerudflugt til Molermuseet + Eshøj Strand
32.07		Stand hos FLINTSMEDEN PÅ MOLS
13.08	33 pers	Mols-træf med ”bjergtur”
29.09 – 25.09 3 dage	18 pers + 3 fra Næstved stenklub	TYSKLAND: Höver Kalkgrav og Istidshuset i Flensburg
02 + 03.10		Stand på Hasselager Stenmesse
22.10	15 pers	Aggersund Kalkværk

Arrangementer/ekskursioner/ nyt fra turudvalget

TRELDE NÆS Søndag d.15.04.2012

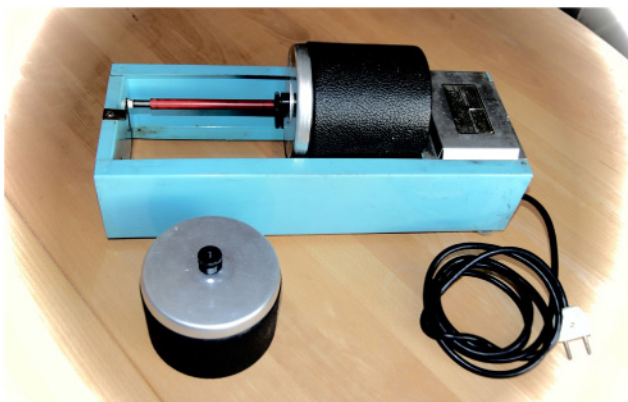
Det er nogle år siden, vi sidst har besøgt denne ofte givtige Eocæne lokalitet. Nu har du muligheden for at deltage i jagen på fossiler på denne tur.

Der køres i minibus fra PS biler, Søren Frichs Vej 47 kl. 8.30

Turpris ca. 200 kr.

Tilmelding senest d.01.04. v/ Linda Lægdsmand tlf: 8635 2740
eller mail: lindakaj@gmail.com

Announce: Afdøde Wanda Chistensens tromlesliber sælges til fordel for værkstedets kasse.

Tromlesliber, Lortone 33 B, hvortil der medfølger: to ekstra tromler, en pose skindstrimler og en udførlig slibeanvisning. Pris kr 800,-

12 DAGES TUR TIL DET SYDØSTLIGE ENGLAND TORSDAG D.03.05. TIL MANDAG D. 14.05.2012

En sådan tur for max. 12 personer er nu under planlægning. Har du lyst til at komme med, bedes du tilmelde dig hurtigst muligt og senest ved klubmødet lørdag d.11.02.

**Vort logi: En uge på Connetts Farm i Eastchurch,
Isle of Sheppey
+ 2 overnatninger på hotel i Harwich.**

På de planlagte lokaliteter i Kent og Essex kan der findes fossiler fra: **Nedre Kridt, Eocæn og Pliocæn**
Mulige fund: Krabber, hummere, ammonitter, nautiler, snegle, brachiopoder, muslinger, knogler og hvirvler, haj- og fisketænder, plantefrø, træ og gipskrystaller.

Vi kører i en stor minibus med chauffør og sejler
Esbjerg-Harwich-Esbjerg.
Der bliver således 3 dages rejse og 9 dage til fossiljagt.

Turpris: ca. 5500 kr.

Inkl. bus, færge, logi, morgenmad og smørselv-
madpakker på Sheppey.

Bindende tilmelding og depositum på 2500 kr.
senest d.15.02.2012

v/Linda Lægdsmand, tlf: 8635 2740 / 5051 0055 eller mail:
lindakaj@gmail.com

**Lang weekend i Tyskland fredag d.
14.09. til og med søndag d.16.09. 2012
Kalkmergel-graven i Misburg og
Eiszeit-museet**

Endnu en gang går turen til Hannover-området. I år vil vi forsøge os i kalk/mergel-graven i **Misburg**, hvor der ligesom i Höver-graven er garanti for gode fund. På hjemvejen vil vi kigge på en lokalitet (lergrav) nær Hamburg, som vi ikke har besøgt i mange år, for så at slutte af med et besøg på Istids-museet i Flensburg.

**Turpris ca. 1300 kr.
incl. transport i minibus, 2 hotelovernatninger,
2 x morgenmad og 2 x madpakke**

**Start: Fredag d. 14.09. kl. 09.00 fra PS biler,
Søren Frichs Vej 47.**

**Bindende filmelding og depositum på 600 kr.
senest d.14.04.2012**

v/ Linda Lægdsmand tlf: 8635 2740 el. 5051 0055 el.
mail: lindakaj@gmail.com

Største kendte snegl fra Faxe

Af Kai Ingemann Schnetler, Langå og Jesper Milán, Geomuseum Faxe

Årets stenmesse i Næstved-hallen var som altid velbesøgt og fyldt med flotte fossiler, mineraler og smykker, og mellem alle de flotte genstande gemte der sig en rigtig sjældenhed, nemlig et stykke af den hidtil største snegl, der kendes fra Faxe Kalkbrud. Sneglen er af slægten *Levifusus*, og tidligere kendte eksemplarer af sneglen fra Faxe har haft højder på henholdsvis 9,7 og 5,5, cm, hvor det nye eksemplar i komplet stand må have haft en total-højde på over 16 cm.

Det nye eksemplars historie

Eksemplaret stammer fra Claus Hedegaards samling og var en del af en større samling af Faxe fossiler, der var indsamlet (1900-1920). Claus Hedegaard (1963-2009) var ph.d. i biologi og havde helt fra barndommen haft stor interesse for naturen især snegle, fossiler og mineraler. Han var på flere studieophold i udlandet og havde selv projekter i flere lande. Desuden solgte han mineraler og fossiler og foretog mange rejser for at indsamle materiale. Han var en meget respekteret mand og har blandt andet fået en lille snegl fra næsekalken i Faxe, *Anatoma hedegaardi* (Bandel, i 1998), opkaldt efter sig. Samlingen af Faxe-fossiler må han have erhvervet sig på et ukendt tidspunkt i sin karriere. Efter hans død i 2009 blev hans samling opkøbt af Michael Bak fra World of Minerals, der solgte Faxe-fossilerne på stenmessen. Rygtet om den usædvanlige snegl spredtes hurtigt på stenmessen, og på trods af mange høje bud og stor interesse for sneglen valgte Michael Bak at sælge sneglen til

Det nye store eksemplar af *Levifusus* er en stenkerne, der stadig sidder halvt indkapslet i koralkaleken. I hel tilstand har den været omkring 16 cm høj. (foto Jesper Milán)

Geomuseum Faxe til en særdeles fordelagtig pris, da han kunne se, at den havde videnskabelig værdi og hørte til en museumssamling.

Levifusus i Faxe

Slægten *Levifusus* er to gange tidligere blevet fundet i Faxe Kalkbrud af Alice Rasmussen fra Faxe. Begge fund er gjort som aftryk i koralkalken og drejer sig om snegle med en højde på henholdsvis på 5,5 cm og 9,7 cm. Ved at lave silikoneafstøbninger af aftrykkene har man fået meget flotte kopier af, hvordan sneglens ydre har set ud – træk, der normalt ikke kan ses på stenkerne, som er den normale bevaringsmåde for snegle i Faxe Kalkbrud.

Levifusus er stor, bred og tenformet med et forholdsvis lavt spir og en stor slutvinding. Vindingerne har en køl, der ligger lidt under midten, og denne køl bærer cirka 20 ret spidse knuder på hver vinding. Vindingsdelen over kølen er omtrent plan og har fine spiraler, og her ses fine tilvækstlinier, der har en bugt. Vindingsdelen under kølen er svagt konkav og omtrent lodret og har fem fine spiraler. På slutvindingen er der under kølen en tydelig glat spiral, og herunder ses flere svage spiraler. Munden er stor og ægformet og går over i en forholdsvis lang kanal, der er svagt drejet til venstre. Også bagsiden af kanalen har fine spiraler i et antal af ca. 10. Det nye eksemplar er bevaret som en stenkerne og består af de første seks vindinger af spiret, som måler 7,1 cm i højden og er 5,9 cm bredt. Desværre mangler den store ovale munding og den lange buede kanal, men et forsigtigt skøn antyder, at den har haft en totalhøjde på over 16 cm. Tilsammen kan de nu kendte eksemplarer muliggøre en videnskabelig beskrivelse af arten fra Faxe.

Ifølge litteraturen lever slægten *Levifusus* som epifauntalt rovdyr, og den har altså levet på koralrevet i Faxe og jaget andre dyr, der levede blandt korallerne. Med sin anslåede totalhøjde på 16 cm er det nye eksemplar den største kendte repræsentant for sneglene i Faxe-kalken, idet den velkendte store art *Leptomaria niloticiformis* kun opnår en højde på 10-12 cm .

Slægten *Levifusus*' udbredelse

Slægten blev opstillet af Conrad (1865) med arten *Levifusus tra-beatus* (Conrad, 1833 fra Eocæn i Alabama, USA som typeart. Ifølge Wenz (1938-44, p. 1222) kendes den fra Øvre Kridt (?), Paleo-

cæn til Eocæn i Europa, Vestafrika, Forasien, Nordamerika og Sydamerika. Nyere data fra hjemmesiden *The Paleobiology Database* angiver slægtens udbredelse således: Slægten havde altså sin størst udbredelse i Paleocæn-tiden, hvor den havde en vid udbredelse i både Europa, Australien og New Zealand, Antarktis og Nordamerika. Op gennem Eocæn blev dens udbredelse indskrænket til Bulgarien og Nord-og Sydamerika, mens den i Oligocæn og Miocæn kun kendes fra Nordamerika.

Andre arter af *Levifusus* i danske aflejringer

Levifusus kendes kun i et andet tilfælde fra danske aflejringer, i en afhandling fra 1885 om Palæocænet fra Vestre Gasværk i København. Her opstillede von Koenen arten *Fusus mörchi*, der senere af Ravn (1939) blev henført til underslægten *Levifusus*, der nu anses for at være en selvstændig slægt. Sneglen er også fundet på Grønland, hvor Kollmann og Peel (1983) afbilleder to forskellige arter fra Palæocænet fra Nuussuaq, Vestgrønland. De henføres til en ny slægt, der står *Levifusus* nær. De grønlandske arter afviger bl.a. fra *Levifusus* ved at have en lige kanal, men ligner slægten med hensyn til andre karakterer.

Litteratur:

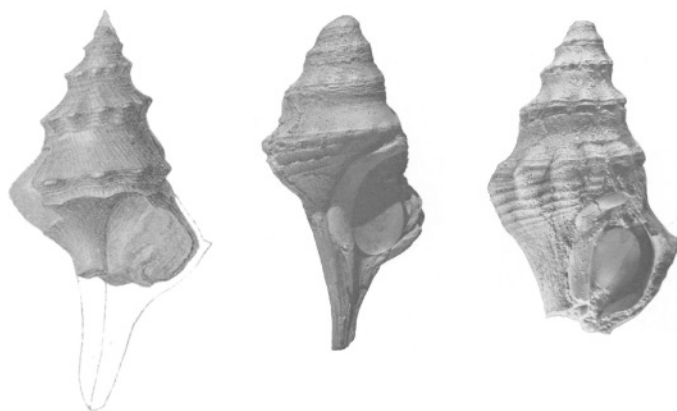
- Kollmann, H, & Pell. J.S. 1983. *Paleocene gastropods from Nûgssuaq, West Greenland. Bulletin Grønlands Geologiske Undersøgelse* 146, 115 pp.
- Koenen A. von 1885 *Ueber eine Paleocäne Fauna von Kopenhagen Abhandlungen der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 32, 1-128, pls 1-5
- Ravn, J.P.J. 1939 *Études sur les mollusques du Paléocène de Copenhague. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Biologiske Skrifter* 1(1), 1-106, pls. 1-4.
- *The Paleobiology Database*: http://paleodb.org/cgi-bin/bridge.pl?a=bacisTaxoninfo&taxon_no=11268
- Wenz, W. 1938-44. *Gastropoda*. In: Schindewolf, O.H. (ed.) *Hanbuch der paläozoologie* 6. 1. *Prosobranchia*. Gebrüder Borntraeger, Berlin. 7 parts, 1639 pp., i-xii.

Miocæn	Cuba
Oligocæn	USA
Eocæn	Bulgarien, Columbia, Mexico, Peru, USA
Palæocæn	Antarktis, Australien, Belgien, Danmark, Grønland, New Zealand, Nigeria, Polen, Trinidad og Tobago, USA

*Scilikonæafstøbninger af to aftryk af **Levifusus** fra FaxeKalkbrud, begge fundet af Alice Rasmussen, Faxe. Til venstre et lille komplet eksemplar, der er 5,5 cm højt. (Foto: Jesper Milán).*

<til højre et større, ufuldstændigt eksemplar; der har haft en anslået højde på 9,7 cm. Sneglene er afbildet i samme målestok. (foto: Ingemann Schnetler).

1 cm

*De andre arter af **Levifusus**, som kendes fra Danmark og Grønland, er fra venstre *Levifusus mörchi* fra palæocene lag udgravet ved Vestre Gasvæk (figur fra von Koenen 1885). I midten og til højre de to arter fra de palæocene aflejringer fra Nuussuaq, Grønland. (Figur fra Kollmann & Peel 1983). Sneglene er afbildet i samme målestok.*

Om fossilers videnskabelige navne

For mennesker, der begynder at interessere sig for fossiler, synes det underligt og besværligt, at disse fossiler har latinske navne. Navnene er tilmed ofte svære at udtale og huske, så mange har nok enten tænkt eller sagt: „Det ville nu være nemmere med danske navne i stedet for“. I denne lille artikel vil jeg fortælle lidt om disse navne og herved forhåbentlig bidrage lidt til forståelsen af disse navne og deres fordele.

Nu er det jo ikke kun fossiler, der forsynes med latinske navne. Grundlæggeren af systematikken i navngivningen, svenskeren Carl von Linné (1707-1778), skabte først og fremmest orden i botanikken, men navngav også en lang række dyr, hvilket man kan overbevise sig selv om ved at se i bøger om fugle eller om nulevende snegle. Alle dyr, der har et "L." efter deres latinske navn, er navngivet af ham. Linné indførte det binære navnesystem, efter hvilket alle arter får to navne: Et slægtsnavn, der er fælles for flere arter, og et artsnavn, som er specifikt for den pågældende art. Siden Linné har dette system været anvendt på både nulevende og fossile planter, dyr og mennesker.

De fleste almindelige nulevende planter og dyr har et folkeligt navn, men folkelige navne er uheldige af flere årsager. For det første er de upræcise. For det andet er navnene forskellige fra det ene sprog til det andet, hvilket giver oversættelsesvanskeligheder. Således hedder den store snegl *Buccinum undatum* L. "almindelig konksnegl" i Danmark, i Norge hedder den "kongesnegl" og i Sverige "valthornssnäcke". For det tredje har de sjældnere nulevende planter og dyr og de allerfleste fossiler aldrig nogensinde fået et folkeligt navn. Det er således praktisk, at den samme art hedder det samme over hele Jorden. Inden for lægevidenskaben anvendes latin jo stadig, og mineraler har også internationale navne.

Vanskelighederne ved populære navne vil også vise sig, når man opdager, hvor mange plante- og dyrearter der egentlig findes. Så-

ledes kendes over 1 million nulevende insektarter, i Danmark således ca. 50 arter af mariehøns. Af nulevende bløddyr findes der ca. 85.000 arter snegle, 25.000 muslinger, 200 søtænder og 600 blæksprutter - også fossile arter er fundet i stort tal. Således kendes ca. 10.000 arter af hver af grupperne trilobitter og ammonitter. Fra Faxe Kalkbrud er beskrevet over 500 dyrearter af et anslået tal på ca. 2.000 arter, og i Gram Leret er der fundet 128 arter af bløddyr.

Et latinsk navn består som før nævnt af slægtsnavn og artsnavn. Til navnet hører også efternavnet på den forfatter (autor), der først har beskrevet arten samt årstallet for offentliggørelsen. Et latinsk navn fortæller ofte om noget typisk for den pågældende art. Således hedder vor almindelige hjertemusling *Cardium edule* (edule = spiselig), sneglen *Aquilofusus semiglaber* fra Gram-leret (semiglaber = halvglat). Andre ofte anvendte artsnavne er *costata* (med ribber), *reticulata* (med gitret skulptur), *borealis* (nordlig) og *arctica* (arktisk).

I andre tilfælde opkaldes et findested eller et land: *faxensis* = fra Faxe, *esbjergensis* = fra Esbjerg, *jutentis* = fra Jylland og *danicus* = fra Danmark.

Finderen (eller den forsker, der først har gjort opmærksom på den pågældende art), kan også blive opkaldt. Således hedder Gram Lerets almindeligste fossil muslingen *Astarte reimersi* efter lægen Martin Reimers, der i midten af 1800-tallet samlede mange fossiler i Gram. Muslingen *Isocardia forchhammeri* er opkaldt efter Danmarks første professor i geologi. Flere arter er opkaldt efter J.P.J. Ravn, der var museumsinspektør i København, og som skrev om bl.a. søpindsvin, snegle og muslinger i skrivekridt, danienkalk og Palæocæne lag.

Når man læser artikler om fossiler, støder man ofte på nogle forskellige forkortelser. Hvis en snegl er anført som *Turritella* sp., betyder det, at den tilhører en art (sp. = species = art) af slægten *Turritella*. En benævnelse som *Turritella* cf. *nana* betyder, at den pågældende art bedst kan sammenlignes med *Turritella nana* (cf. = confer = sammenlign). Hvis der anvendes *Turritella* aff. *nana*, betyder det, at den pågældende art sandsynligvis er ny, men nært beslægtet

med *Turritella nana* (aff. = affinis = lighed med). Slægter underdeles ofte i underslægter, der så sættes i parentes. F.eks. *Astarte (Carinastarte) reimersi*. Arter kan deles i underarter, der sættes efter artsnavnet, f.eks. *Astarte gracilis gracilis* og *Astarte gracilis convexior*.

Det sker ofte, at forskere til forskellige tider henfører en art til forskellige slægter, eller at forskellige arter slås sammen til en art. Sådanne ændringer kaldes revisioner. Som eksempel kan nævnes den før omtalte snegl *Aquilofusus semiglaber* fra Gram.

Jeg vil her anføre en kort liste over synonymer for denne art:

Fusus semiglaber Beyrich, 1856

Scalaspira semiglaber (Beyrich, 1856)

Aquilofusus semiglaber (Beyrich, 1856)

Slægtsnavnet skrives altid med stort begyndelsesbogstav, og både slægts- og artsnavne skrives med kursiv, mens forfatternavn og årstal skrives med almindelige typer.

***Aquilofusus
semiglaber***
Fundet i Gram ler
i Gram Lerglav

Ingemann Schnetter

Nyt danekræ (DK 653) fundet af en af klubbens gamle venner og medlem, Jytte Hillersborg.

Her i december 2011 blev et af Jyttes fund erklæret som danekræ. Hun fandt søpindsvinet med de 7 stråler allerede i 1992, så flere af klubbens medlemmer har måske allerede beundret det sjældne fund på stenmesse i bl.a. Assentodft. Men nu er det altså blevet erklæret for nationalt klenodie. Her følger et uddrag af den evalueringsrapport, der blev indsendt til danekræudvalget. Den viser hvorfor fundet er så vigtigt, og den er jo så også et eksempel på, hvordan den indledende del af evalueringsprocessen til danekræ foregår.

Fotografi: Sten L. Jakobsen, SNM (Geologisk Museum).

Uddrag af: Evaluering af DK 653, et irregulært søpindsvin, *Galerites cf. sulcatoradiatus*, med 7-tallighed.

Finder: Jytte Hillersborg. **Findested:** Stranden ved Sangstrup Klint, Djursland. Fundet i år 1992.

Beskrivelse: DK 653 er en knapt 25 mm lang og bred flintstenkerne af et irregulært søpindsvin. Den er fundet løst på stranden ved Sangstrup Klint. Dette sted er blandt samlere kendt for sine mange løsfund af især søpindsvin-stenkerner i flint, som stammer fra Kridt-tids-lag (Øvre Maastrichtien). Sådanne lag vides at komme frem i havbunden et kort stykke uden for kysten ved Sangstrup Klint. Stenkernerne antages skyllet op på stranden evt. hjulpet af vintrenes is-skruninger. Der er her fundet store mængder stenkerner (1000+) af bl.a. det irregulære søpindsvin *Galerites sulcatoradiatus*. Der er ikke fundet andre *Galerites*-arter her. DK 653 antages bl.a. derfor også at tilhøre samme art, hvorfor jeg vil kalde den *Galerites cf. sulcatoradiatus*. Blandt det store fundmateriale af *Galerites* fra stranden ved Sangstrup Klint er der flere eksemplarer, der udviser en 4-tallighed. Der er ikke tidligere fundet et eksemplar her med 7-tallighed, som hos DK 653.

Bedømmelse: Indtil videre er DK 653 det eneste veldokumenterede og tydelige 7-tallige eksemplar fra Danmark. Fra litteraturen kendes kun ganske få (2) andre 7-tallige søpindsvin, i øvrigt også *Galerites* (Krüger, 1988, 2002).

Anormal tallighed hos dyr i almindelighed og således også hos søpindsvin (inklusive de fossile) tilskrives nu om dage ikke længere skader eller sygdomme under væksten, men snarere en forkert funktion/virkning af de såkaldte Hox-gener (Dawkins, 2008). Disse gener fortæller celler, hvor de befinder sig i en organisme, og hvordan de så skal udvikle sig. Ved en fejlfunktion eller fejlinformation kan en forkert tallighed opstå (Dawkins, 2008).

DK 653 bør efter min opfattelse erklæres for Danekræ og bør sikres både for den geologiske forskning og ikke mindst som udstillingsobjekt, da sådanne ikke-normalt-tallige søpindsvin har en betydelig interesse i stensamlerekredse og hos andre fossilinteresserede. Viden om en så afvigende tallighed vil også kunne være af betydning for forskere, der vil studere hyppighed og virkning af Hox-geners fejlinformation også hos fossile dyregrupper. I virkeligheden burde man i den forbindelse blandt samlere undersøge alt hvad der kunne sammentælles af 3-, 4-, 6- og 7-tallige søpindsvin fra Danmark. Under alle omstændigheder vil dette 7-tallige søpindsvin, DK 653, være et væsentligt bidrag til vor viden om, hvor store afvigelser genetikken kan føre til samtidig med at dyret har kunnet leve en tilsyneladende normal tilværelse.

Litteratur:

Dawkins, R. 2008: *Geschichten vom Ursprung des Lebens. - Eine Zeitreise auf Darwins Spuren.* Ullstein, Berlin.

Krüger, F.J. 1988: *Galerites* mit sieben Ambulakra. – *Fossilien* 1988/5, 223-225.

Krüger, F.J. 2002: X-mal Feuerstein: Zweiter Fund eines *Galerites* mit sieben Ambulakra. – *Der Geschiebesammler* 34, 173-181.

Krüger, F.J. 2011: Ein besonderer Seeigel: Der "Dreistraher" *Echinocorys*. – *Fossilien* 2011/5, 305-308.

Aarhus, den 19. november 2011.

Søren Bo Andersen,

Geologisk konservator, palæontolog

Institut for Geoscience, Aarhus Universitet

Et dødsfald

Her 24 dage inde i januar kom den triste besked, at Jytte Hillersborg var død. Det var kendt, at hendes sygdom var vendt tilbage i sommers, og at hun kæmpede med den – alligevel kom meddelelsen uventet tidligt. Jytte blev vel knap 70, og hun hørte til den type mennesker, der virker tidløse på en eller anden måde. Det skyldtes måske hendes lyse sind og dejlige latter og det, at hun hele tiden var interesseret i nyt (dvs egentlig noget nyt gammelt J).

Der bliver en tomhed, når mennesker omkring os forlader verden. Da er det, at man måske for alvor gør sig klart, hvad vi betyder for hinanden. Jeg er glad for, at jeg i efteråret fik lov til at fortælle Jytte om noget af det, som hun og hendes virke havde betydet for mig personligt og for vores fælles interesse, geologien, mineralerne og fossilerne.

I rigtig mange år interesserede Jytte sig for fossiler. Hun havde næse for at finde gode eksemplarer, men hun var heller ikke bleg for at dele ud af sine ting og af sin viden. Det var vel karakteristisk for hende, at hun kunne lide at dele oplevelser med andre. Det gav sig også udtryk i, at hun tidligt var med i stenklubber, både vores i Aarhus og i Randers. Men Jytte tog det skridtet videre – og jeg ved ikke, om det skyldtes, at samlingerne i gården ved Værum efterhånden blev for omfangsrige – hun begyndte at sælge fossiler og senere mineraler. Jytte var blandt de første i landet til at arrangere stenmesser. De første i Ulvehøjhallen ved Randers – senere flyttede "Randersmessen" til Assentoft, hvor Jytte senest deltog i oktober 2011. Men hun og senere sammen med "Jyske Fossilsamlere" arrangerede messer også i Kvaglundhallen (Esbjerg) og flere steder i Aarhus (Ridehuset, Firmasport, Vejlbjhallen). Men ikke nok med det, på næsten hver eneste stenmesse i Ry og Hedensted, i Næstved og andre steder kunne man med stor sikkerhed træffe makkerparret Jytte og Carl med deres mange gode salgsvare. Hun solgte gedigne og veletiketterede ting – man kunne være sikker på kvaliteten og oprindelsen af det, hun solgte. For hun var også interesseret i, at det videnskabelige skulle være korrekt – igen formidling på

et fint niveau til andre, som delte hendes store steninteresse. Og hun holdt ikke op med selv at samle og glæde sig over sine egne fund. Hun nåede lige at opleve, at to af hendes fund blev erklæret for danekræ: dels nogle slangehvirvler fra de eocæne lag ved Hinge og dels det 7-tallige søpindsvin, som er omtalt her i bladet.

Jeg tror, at der må være hundreder eller tusinder, der med mig vil kunne sige tak til Jytte for hendes messer, for hendes formidling og for hendes søde væsen. Tak, Jytte.

Søren Bo Andersen

Makkerparret Jytte og Carl i højt humør i deres stand ved Ry-Messen i 2004.

Gratis "bog" for mineralinteresserede

Hent den, kig i den, og print dele eller det hele ud – god fornøjelse.

På nettet kan man gratis hente en pdf-fil om mineraler og bjergarter. Da den er på engelsk hedder den Minerals and Rocks, den er skrevet i 2010 af Richard Wilson fra Geologisk Institut i Aarhus. Vi kender jo Richard Wilson fra nogle fine foredrag, han har holdt her i klubben, og nu har han altså stillet noget af sin viden til rådighed på de 163 sider, filen omfatter. Det hele er gratis – formodentlig finansieret af de reklamer, der er rundt omkring på siderne – men det er vi jo alligevel så vant til allevegne i dag.

Søren Bo Andersen

Her er net-adressen:

<http://bookboon.com/en/textbooks/geoscience/minerals-and-rocks>

Anku Silver and Stones ApS

er flyttet til nye lokaler (i nabohuset til den gamle forretning)
Godthåbsvej 128, 2000 Frederiksberg.

Vi er leveringsdygtige i:

Maskiner og materialer til stenslibning - Værktøj, maskiner og tilbehør til guld/sølvmedarbejde - Metaller, kæder, fagbøger, monteringsmaterialer, gaveæsker - Knive, materialer, træ o.a. til knivmageri - Halvfabrikata som vedhæng, låse, øskner, fingerringe m.m. - Facetslebne sten, cabochoner og indfatninger hertil - Perlekæder samt enkelte perler - Stenkæder samt enkelte sten - Gaveartikler, smykker og meget andet

Hjemmeside: www.anku.dk med link til www.anku-netbutik.dk
Åbningstider: Tirsdag - onsdag - torsdag: 11-17.30 eller efter aftale.

Med venlig hilsen

ANKU Silver and Stones ApS - Godthåbsvej 128
2000 Frederiksberg tlf.: (+45) 3887 4170
mail: anku@anku.dk

Sjælden dinosaurrede fundet

Efter artikel af Ingrid Spilde, <http://forskning.no>

Forskere har fundet en 70 millioner år gammel dinosaurrede i Mongoliet.

Måske blev dyrene overrasket af en kæmpe stor sandstorm, det antager forskerne i hvert tilfælde. For cirka 70 millioner år siden måtte et helt kuld på 15 dinosaurer i hvert fald lade livet, da de lynhurtigt blev begravet i sand.

I dag giver de forstenede unger et fascinerende blik ind i hverdagslivet for den planteædende dinosaur *Protoceratops andrewsi*. De giver også et nyt indblik i forældrerollens udvikling. Og det giver den første indikation af, at *P. andrewsi* formentlig passede sit afkom i perioden efter, at æggene var klækket.

Alle 15 unger kommer fra samme kuld, for samtlige 15 skeletter ser ud til at være kommet lige langt, hvad angår vækst og udvikling. Derfor formoder man, at de alle tilhører et enkelt kuld med den samme mor. De var formentlig under et år gamle, da de døde og dermed langt fra voksenalderen, som ville have været hele 180 centimeters længde. *P. andrewsi* kan have været op til 10 år om at blive fuldvoksen. Men langt fra alle ungerne i kuldene kunne forvente et lige så langt liv, selv uden truslen fra sandstorme. I de gule ørkenområder, hvor planteæderen levede, luskede den berygtede *Velociraptor* nemlig rundt, og den havde følgeskab af andre rovdinosaurer, som menes at have haft *Protoceratops*-unger på menuen.

Store kuld sikrer normalt overlevelse, så måske er det derfor, at kuldene var så store, vurderer palæontologerne. Dødeligheden for *Protoceratops*-unger kan have været ganske høj, ikke bare på grund af rovdyr, men også som følge af potentielt stressende omgivelser, og store kuld kan have været en metode til at sikre

overlevelsen for dyr, der levede under disse forhold.
Fundet er offentliggjort i tidsskriftet Journal of Paleontology.

© forskning.no

Skelet af voksen *Protoceratops andrewsi*,
Carnegie Museum of Natural
History i Pittsburgh i USA

Dinosaurreden med de 15
Protoceratops andrewsi-unger

Reden målte omtrent 70 cm. i
diameter.
Her lå resterne efter 15 unger,
hvoraf de 10 var hele skeletter.

Geologirute fører dig Salling Rundt

Under og på overfladen gemmer Skiveegnen og ikke mindst Fur på en fantastisk beretning om 65 millioner års historie. Den beretning løfter Skiveegnens Erhvervs- og Turistcenter nu en flig af i form af en ny "Geologirute" langs Sallings kyster, som kan tilbagelægges på nogle få timer i bil.

Skiveegnen er i geologisk henseende et enestående sted. På udvalgte steder findes rigtig gamle jordlag, der vidner om, at Skiveegnen for 66 millioner år siden var et kalkhav, der over tid blev til et lerhav, for 20 millioner år senere at blive til et stormombrust vadehav. Havet blev stedse lavere, mens landet hævede sig, og Skiveegnen og Salling blev skabt for 22,5 millioner år siden. Efter hævningerne satte lange perioder med i istid ind. Sidste istid, der startede for 100.000 år siden og sluttede for 10.000 år siden, formede Salling med stor kraft, hvad der tydeligt ses i de flotte istidformer og i folderne langs Sallings kyster. Geologiruten starter ved Flyndersø og fører blandt andet deltaerne forbi Kås Hoved, Knud Strand, Fur og Sundsøre.

Fur er geologisk en helt særlig perle, og molerklinterne på Fur er som bekendt kandidat til at blive optaget på UNESCO's Verdensnaturarv liste. I international sammenhæng er det nemlig helt enestående, at det 55-53 millioner år gamle moler er synligt i et lag på knap 60 meter. Moleret er gammel havbund, der er skabt af kiselalger og ler, afsat på dybt vand sammen med lag af vulkansk aske. Moleret er berømt for sine fine forsteneringer, der beretter om datidens dyreliv. Blandt disse fossiler er det specielt fuglene, som har international bevågenhed. Moleret er nemlig den eneste lokalitet i verden, der giver næsten hele fuglefossiler fra sig, som ikke er trykket flade af pres fra andre jordlag. I dag kendes 30 forskellige fugle fra moleret, herunder verdens ældste papegøje. Udover fugle og fisk, insekter, krybdyr og masser af planter, således som man kan se på Fur Museum.

Furs moler rummer fossiler og fortidsminder

- **HUSK AT BETALE KONTINGENT 2012**

- Kontingent skal være indbetalt inden generalforsamlingen og allerhelst inden udgangen af januar måned.
- Enkeltpersoner kr. 150
- Par kr. 200

BELØBET INDSÆTTES PÅ GIRO 121-7380

Giv besked, hvis medlemskabet ikke ønskes fortsat. Det sparer foreningen for udgifter og besvær.

HUSK at melde FLYTNING til kassereren. Et postkort til kassereren eller en mail (til jytte@dichmusik.dk) sikrer, at Stenhuggeren kommer frem uden forsinkelse.

Kassereren

Værkstedet på Skt. Anna Gade Skole: Åbningstider

v/Hans Jørn Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J. 8629 5518

Tirsdage kl. 16.00-19.00 slibning v/ Helge Skajaa. 3040 0003

Torsdage kl. 19.00-22.00 slibning/sølvarbejde.
Holdet lukkes indtil videre.

Onsdag kl. 19.00-22.00 (kun efter aftale). 8615 4613

Husk af hensyn til de låste døre at ringe besked om, at du regner med at komme på værkstedet den og den dag.

Priser som hidtil: Brug af slibeværksted 15 kr. pr. gang.
Brug af sølvværksted 5 kr. pr. gang.

Returneres ved varig adresseændring

Afsender:
Jysk Stenklub
Myntevej 16
8240 Risskov

Program for Jysk Stenklub forår 2012

- Lørdag d. 11. februar Klubmøde på Åby Bibliotek
Foredrag ved post. doc., ph.d. Thomas Hansen
Københavns Universitet:
Masseuddøen fauna og miljø på
Kridt – Tertiær-grænsen, sneglene beretter.
- Lørdag den 10. marts Generalforsamling på Åby Bibliotek
Foredrag kl. 13. (Titel oplyses senere på klubbens hjemmeside)
Generalforsamling kl. 14.30
- Lørdag den 14. april Klubmøde på Åby Bibliotek
Foredrag ved museumspædagog Martin Abrahamsen
Midtsønderjyllands Museum, Gram og Ingemann Schnetter:
Danekræ fra Gram

Klubture forår - eftersommer 2012 (se annoncer i bladet)

- Søndag den 15. april Tur til Trelde Næs
Tors. den 3. - 14. maj 12 dages tur til det sydøstlige England.
Man. den 9. - 12. juli Tur til Helgoland
Fre. den 14. - 16. sep. Lang weekend til Tyskland

*AL DELTAGELSE I FORENINGENS AKTIVITETER SKER PÅ EGEN
REGNING OG RISIKO*

Deadline for aprilnummeret af STENHUGGEREN er den 2. marts 2012.

Materiale sendes til Søren Bo Andersen. (geolsba@sol.dk)

Ved ankomst til møderne på Åby Bibliotek efter kl. 14.00, hvor dørene bliver lukket, kan man benytte klokken til højre for døren.

Husk selv at medbringe nødvendig proviant til møderne.

Fra kl. 13.00 er der åbent for handel, bytning, stensnak og "sten på bordet". Mødet starter kl. 14.30.

Solbakkens KopiTryk

